

KÓKAY GYÖRGY

Horváth János, Verseghy Ferenc és az első magyar katolikus folyóirat

Miként Közép-Európa több országában, nálunk is a 19. század második évtizedében indult meg a katolikus folyóirat-irodalom. Hazai kezdeményezőjéről, Horváth Jánosról és lapjáról az *Egyházi értekezések és Tudósításokkal* már behatóan foglalkozott a szakirodalom. Legutóbb éppen a *Magyar Könyvszemlében* jelent meg a folyóiratról egy összefoglaló ismertetés.¹

Az alábbiakban, jórészt a kiadott levelezésük alapján annak a két egyházi személynek kapcsolatáról és a folyóirattal összefüggő tevékenységéről szeretnék részletesen szólni, akiknek kiemelkedő szerepe volt a lap létrejöttében és szerkesztésében.² A folyóirat szerkesztőjének, Horváth Jánosnak és a magyar felvilágosodás ismert írójának, Verseghy Ferencnek az együttműködése ugyanis az első katolikus folyóirat életében nagyobb figyelmet érdemel. Már az a körülmény is, hogy a veszprémi kanonokról, illetve a későbbi székesfehérvári püspökről, és a magyar jakobinus mozgalom egykori aktív szereplőjéről – akinek nevéhez fűződik többek között a Marseillaise magyarra fordítása – van szó, sajátos jelleget ad ezen együttműködésnek.

Az eddigi szakirodalom említette, de nem méltatta kellően, hogy a jobbagycsaládból származó Horváth Jánosra mennyire hatással volt a 18. század nyolcvanas éveinek végén a pozsonyi szemináriumban eltöltött időszak.³ Az itt tanuló kispapok társaságba tömörültek, és lelkesen bekapcsolódtak a magyar nyelv művelése érdekében kibontakozott mozgalomba. Kazinczy visszaemlékezéseiben, amelynek során elismerően nyilatkozik tevékenységükről, azt is hangsúlyozza, hogy az anyanyelv művelése leginkább a papok feladata: „A derék ifjakban lángola a hazai nyelv szerelme, melynek virágzása nélkül semmi nép nem emelkedhetik kultúrára. Azt előbbre vinni kinek inkább tiszte, mint papnak.”⁴ A pozsonyi kispapok, akiknek sorában Horváth János mellett ott volt ezekben az években többek között Péteri Takács József, Fejér György, Döme Károly, Juranics László, akik

¹ KOPPÁNYI Júlia: *Az Egyházi Értekezések és Tudósítások. Az első hazai katolikus folyóirat.* = Magyar Könyvszemle 2003. 2. sz. 188–202.

² HORVÁTH Konstantin: *Az Egyházi Értekezések és Tudósítások története 1820–1824. Verseghy Ferenc és Horváth János levelezése. 1819–1822.* Veszprém, 1937. 356 l.

³ Életéről és működéséről: BADICS Ferenc: *Horváth János püspök 1769–1835.* Veszprém, 1927. 121 l.

⁴ KAZINCZY Ferenc: *Pályám emlékezete.* Bp. 1879. 125.

a magyar irodalmi életben a későbbiek során jelentős szerepet játszottak. De ott voltak olyanok is, mint Horváth János, Rudnay Sándor és Kopácsy József, akikből tudós főpapok lettek.

A pozsonyi szeminaristák járatták és olvasták az első magyar nyelvű újságokat és folyóiratokat, általuk megismerkedtek a kor jeles magyar íróival, köztük Kazinczyval, Batsányival, valamint szép számú pap-költővel és szerzetes íróval: Ányos Pállal, Virág Benedekkel, Baróti Szabó Dáviddal, Dayka Gáborral, Verseghy Ferencsel és másokkal. Innen eredhet Horváth János és Verseghy ismeretsége is, hiszen Verseghy maga is papi pályán tevékenykedett, és ezekben az években már megismerkedett a folyóirat-szerkesztés titkaival, hiszen a *Magyar Museum*nál ő végezte a lap segédszerkesztői feladatait, később pedig itt és az *Uránia*ban közleményei is jelentek meg. Írói tevékenységéről egyébként az újságok is rendszeresen beszámoltak, egészen addig, amíg Batsányi szavaival élve „a sötétség apostolai” vádat nem emeltek az író ellen. Ismeretes, hogy Verseghyt a felvilágosodás iránti rokonszenve és a Millot apát-féle történelem fordítása miatt előbb egyházi büntetésre, később a magyar jakobinus mozgalomban való részvételéért halálra, majd kegyelemből kilencévi várbörtönre ítélték. A szabadulása után részt vett a nyelvi harcokban. A megtört író nyelvészeti munkássága vezette vissza a szellemi életbe, bár ezen a területen éles harcokat vívott a nyelvújítás másik szárnyával, és főként Révai Miklóssal. Ezáltal szembe került Kazinczyék táborával, és a 19. század tízes éveiben elszigetelődve, visszavonult. Ebből a helyzetéből a veszprémi katolikus írók, de főleg Horváth János felkérése mozdította ki.⁵

Horváth János, akit 1792-ben szenteltek pappá, Veszprémben segédlelkészként főleg német és francia teológiai munkák fordításával foglalkozott, de költeményei is jelentek meg folyóiratokban. Gyorsan emelkedett az egyházi pályán, 1801-ben Keszthelyre Festetics György nevezte ki apát-plébánossá, majd 1808-ban, Veszprémben kanonok lett. Közben alaposan belekóstolt a tudományba, különösen a francia teológiai munkákat olvasta, de nagy figyelmet fordított a korabeli hazai egyházi írók, főleg Csapodi Lajos és Szvorényi Mihály munkáira is. A francia szellemi életből főleg Pierre Nicole, a Port-Royal tanára volt rá hatással, valamint Bossuet, Fénelon, Voltaire és Rousseau, a német irodalomból pedig Herder és Kant. A mintegy tízezer kötetes könyvtárában jelen volt a régi és a korabeli magyar irodalom színe-java, Pázmány, Káldi, Faludi, Ányos, Baróti Szabó, Révai, Kazinczy, Virág és Verseghy művei.

Ebben az időszakban különösen szónoklataival ért el nagy sikereket. Bossuet nyomán felépített prédikációi, halotti búcsúztatói, amelyek részben nyomtatásban is megjelentek, nagy visszhangot keltettek. Főleg e beszédeibe szőtte bele azokat a társadalomkritikai megjegyzéseit, melyekben a hatalmasok, a törvénytelen-ségek és az igazságtalanságok ellen emelte fel szavát. 1797-ben Festetics Lajos halálakor mondott beszédében a következőket hangsúlyozta:

⁵ A nyelvújítással való kapcsolatáról és nyelvészeti munkásságáról: MADARÁSZ Flóris: *Verseghy és a nyelvújítás*. = Budapesti Szemle 1900. 102. köt. 47–68, 195–211.

„Rettegjete világnak kevély hatalmasai, kik mint a férget, megvetve tapodjátok embertársaitokat, a halál titeket is halomba ver... rettegjete ti is kevély bölcsék, kik össze zavarjátok a törvényest a törvényteleniséggel, s botor kábaságtoknak feláldozzátok a népeknek csendességét és boldogságát... rettegjete igazságtalanok, kik polgártársaitok véréből gyűjtitek elhagyandó kincseiteket... nemsokára kiragad a halál, aztán pedig következik az ítélet!”⁶

Hamar felismerte, hogy a szónoki beszéd mellett a 19. században már az egyház felhasználhatja az időszaki sajtót is a maga területén. Részben a kilencvenes évek hazai sajtója, részben pedig a nyugaton már megindult egyházi folyóirat-irodalom nyomán juthatott arra a gondolatra, hogy szükség van egy magyar nyelvű egyházi folyóiratra. Tájékozódását elősegítette, hogy maga is járatott 24 külföldi teológiai folyóiratot, köztük 11 katolikus, és 13 református lapot. A *Tudományos Gyűjtemény* megindulása után, a pozsonyi seminarista időkből ismert Fejér György felkérésére több magyar egyháztörténeti és egyházjogi vonatkozású cikket írt a pesti folyóirat számára. Kazinczy, aki korábban elismerően nyilatkozott a nyomtatásban megjelent beszédeinek magyarságáról, e tanulmányairól is azt írta, hogy „nyelvük oly szép történeti értekező próza, melynél szebbet még alig írtak.”⁷

Horváth János tudatosan törekedett a magyar egyházi irodalmi nyelv megteremtésére, és csiszolására. A nyelvművelés híve lett, bár a purizmust elvetette. Célja, a többi szaktudomány anyanyelvi művelését szorgalmazókhöz hasonlóan, a magyar teológiai szaknyelv fejlesztése és korszerűsítése. E törekvés a katolikus teológiai irodalomban különösen időszerű volt, hiszen a latin nyelv e területen szinte kizárólagos egyeduralmat élvezett. Szvorényi Mihály például már 1790 táján magyar nyelvű egyháztörténetet készült írni, de munkája végül is 1795-ben latinul jelent meg. Az áttörés e téren nemcsak a katolikus egyházi nyelv latinsága miatt bizonyult nehéznek, hanem a magyar nyelv elmaradottsága és szókészletének hiányossága miatt is. Horváth látta, hogy a legszükségesebb vallási fogalmak is hiányoznak a korabeli magyar nyelvből, és ezért alapvető feladatként tűzte ki az egyházi jellegű műszavak magyarosítását, a teológiai irodalom közérthetővé tétele érdekében. E nagy szakmai felkészültséget kívánó feladat megvalósítása céljából fordult Verseghy Ferenchez, akit meg szeretett volna nyerni egy „egyházi mesterszókönyv” elkészítésére és leendő folyóirata munkatársául is. Ismerte ugyanis Verseghy nyelvészeti munkásságát, és nézeteit az övéhez közelállónak tartotta.

Verseghy örömmel elfogadta Horváth felkérését, és vállalta mindkét feladatot. Horváth nemcsak a katolikus írók egyik legkiválóbbjának tartott Verseghyvel, hanem az 1818-ban a Nemzeti Múzeum pályázatára elkészített *Felelet* című munkájában kifejtett nyelvfilozófiai elveivel is egyetértett. E mű a nyelvet, mint gondolataink és érzéseink tolmácsolóját, a legfontosabb eszköznek nevezte a humanitás elérésére. Mivel pedig magyarok vagyunk, a nyelv végső célját csak úgy valósíthatja meg, ha hű tükre magyarságunknak. Vagyis a nemzetiség révén kívánt

⁶ Idézi: BADICS: i. m. 13.

⁷ 1817. április 13. KAZINCZY: *Levelezés*. XV. 142.

eljutni a humanitáshoz. Bírálta a mértéktelen purista törekvéseket, és a felkészületlen nyelvújítók nyelvrontását, de fontosnak tartotta a rendszerbe foglalható, és elméletileg magalapozott nyelvfejlesztést.⁸

Horváth, aki maga is elutasította a purizmust, és aki mind a lexikonnal, mind pedig folyóiratával szintén a magyar nyelv érdekében kívánt munkálkodni, Verseggyben mindkét tevékenységhez társat talált.

Már a *Tudományos Gyűjtemény* megindítása előtt gondolt Horváth folyóirat indítására. 1816. június 16-án írta:

„A jövő esztendő kezdetével az Egyháziak Baráttját ereszttem ki; ez időszaki írás lesz, amit az európai tanultabb teológusok szépen s nyomósan írtak journaljaikhoz” – és ezt fogja a magyar papsággal megismertetni. „E végre minden theológiára való időszaki írásokat megrendeltem; talán a tekintetből, hogy válogatott értekezéseket foglalja magában és a tót s német papjaink is elkezdik szeretni nyelvünket, melynek a papok lehetnek legjobb terjesztőik.”⁹

De már három évvel korábban, miként Kazinczy egy levele bizonyítja, Kisfaludy Sándor és más pesti írók is terveztek egy olyan folyóiratot, amelyet „főtiszteletre méltó kanonok Horváth” is elő kívánt mozdítani, de ez a terv nem valósult meg. A már említett két tucatnyi katolikus és protestáns külföldi folyóirat megrendelése jól mutatja, mennyire az európai mintákhoz akart felzárkózni, amikor a magyar teológiai műnyelv megteremtése, és a korszerű vallási ismeretek elterjesztése érdekében maga is lapot alapított. A nemzetiségi katolikus papok magyar nyelvi ismereteinek fejlesztése mellett nagyon fontos célja volt a lappal a magyar papság nyelvi és vallási műveltségének növelése is, abban a korszakban, amelyik a vallási műveltség terén is meglehetősen elmaradott volt. A Verseggyvel folytatott levelezéséből kitűnik, hogy a papság szellemi restsége sok gondot okozott számára. A folyóiratban több ízben panaszkodott a hazai egyházi irodalom szegénysége miatt, kiemelve, hogy még hit- és erkölcstudományi munkák sem jelennek meg magyarul, pedig nagyon hasznos lenne, ha a hívők lelki gondviselői olvasnának efféléket. Az egyháziak műveltsége és szellemi aktivitása véleménye szerint „megakadályozhatta volna a hitetlenség és erkölcstelenség áradatát.” Így nyert a részben nyelvi indíttatású folyóirat-alapítás, amelynek egyik célja a magyar teológiai műnyelv megteremtése volt, általánosabb kultúrpolitikai célkitűzést is, főként a papság műveltsége és szellemi aktivitása kifejlesztése érdekében, de nem utolsósorban a korszerű vallási kultúra kibontakoztatásában is.

Az 1818-ban benyújtott lapengedély-kérésben is folyóirata célját az egyházi tudomány magyar nyelven való művelésében, a műveltség terjesztésében, és hazája szolgálatában nevezte meg. Megnyerte munkatársul Verseggy Ferencet, akit főleg a hit és erkölcstani szaknyelv megteremtésében, de magában a folyóirat szerkesztésében is szeretett volna a segítségül hívni. Mivel Horváth Veszprémben, Verseggy pedig Budán tartózkodott, főként levelezés által kerülhettek kapcso-

⁸ CSÁSZÁR Elemér: *Verseggy Ferenc élete és művei*. Bp. 1903. 357–375.

⁹ BADICS: i. m. 45.

latba. E levélváltásnak köszönhető, hogy az első egyházi folyóirat szerkesztéséről, és általában a lap életéről többet is megtudhatunk, mint ami a nyomtatásban megjelent cikkekből kideríthető.

Miután a lap tervét az egyházmegyei cenzor és a budai könyvvizsgáló is jóváhagyta, az első füzet 1819 novemberében megjelenhetett, 1820-as évfolyamjelzéssel. A szerkesztő már korábban meghirdette az egyházi körök számára lapja indulását és igyekezett munkatársakat toborozni. Egyik Verseghyhez írt levelében olvasható, hogy az *Egyházi Értekezéseket* valamennyi püspökségben meghirdette.

„Talán e folyóírás által felerkentetnek papjaink a buzgóbb olvasásra, mely nélkül őket bizonyos megvetés fenyegeti, s talán nyelvünk is nyer, írásunk módgya megtáraztatik.”¹⁰

Az első szám megjelenése nyomán ismét annak a reményének adott kifejezést, miután köszönetet mondott az írónak együttműködéséért, hogy

„munkánk által talán a világi Nagy Urak előtt letöröllyük a Magyar Papságról a dologtalanságnak gyalázattját, sőt reménylem külföldön is eddig való hírünknel dicsebb nevet szerzünk.”¹¹

Horváth Jánost a későbbiek során is foglalkoztatja e probléma. Amikor a felkérések ellenére a katolikus papok közül csak kevesen vállalkoztak cikkek beküldésére, ám a protestáns teológusok sokkal szorgalmasabban publikáltak a folyóiratban, így sóhajt fel:

„Bárcsak paptársaink is már egyszer felerkennének, mert én félek, hogy a Protestánsok még pedig olyan munkákkal amelyek ellen legkisebb kifogást sem tehetünk, az *Értekezéseket* is elborítyák, valamint a Pesti Gyűjteményt elfoglalták. Adgyon nekem kedves Uram Bátyám tanácsot: miképen lehetne a Magyar Catholicus Papságban a Literatúrának szeretetét még hathatósabban éleszteni?”¹²

E kérdésre Verseghy azt válaszolja, hogy ellentétben a protestánsokkal, a katolikus papokból hiányzik a tudományos ambíció és az utódok megbecsülése.

„Tagadhatatlan, hogy a Protestáns Prédikátoroknál nagy ösztön akár a haszonhozó, akár csak dicsőségszülő tudós munkálkodásra is a maradék. Előre látták ők, hogy fiaiknak sokat használ a jövődő világ előtt, ha azt mondhatták, hogy attyok ez vagy amaz híres tudós férfiú volt.”¹³

Horváth kezdettől fogva nyitott volt a protestáns szerzők irányában is: őket is meghívta munkatársul, csak a hitvitáktól kívánta távol tartani őket. Több református teológiai tanár írását közölte a lap, és ő maga is írt bírálatot munkáikról. A szer-

¹⁰ Horváth János levele Verseghy Ferenchez. 1819. máj. 31. – HORVÁTH Konstantin: *i. m.* 193.

¹¹ Horváth János levele Verseghy Ferenchez. 1819. dec. 11. – Uo. 198.

¹² Horváth János levele Verseghy Ferenchez. 1820. okt. 11. – Uo. 217.

¹³ Verseghy Ferenc levele Horváth Jánoshoz. 1820. nov. 1. – Uo. 83.

kesztő protestánsok iránti toleranciáját jelzi, hogy lapjában helyt adott egy valószínűleg Guzmics Izidortól származó írásnak, amelyben Ángyán János fordításában megjelent két protestáns szerzőnek a neveléstudományi munkáját méltatta, kiemelve egy luteránus, egy katolikus és egy református író együttműködését: „ha abban, ami az emberiségre nézve oly nagy dolog, minémű a nevelés, különböző három felekezetbeli tudósok meg tudtak egyezni, miért volna lehetetlen a vallásbeli teljes egyesülés?”¹⁴

A vallási türelmesség, ami Horváthban oly jellemző volt, munkatársában, Verseggyben – levelezésüket látva – kevésbé volt fellelhető. Főként a nyelvújítással kapcsolatos ellentétek nyomán alakult ki az íróban az a nézet, hogy a református Kazinczy és az újítást leginkább ellenző katolikus dunántúliak harca tulajdonképpen felekezetek közötti harc, a kálvinisták küzdelme a katolikusok ellen. Megfeledkezett arról, hogy a konzervatívok nemcsak a Dunántúlon, hanem Debrecenben és Sárospatakon is szép számmal voltak. Elfogultságában a *Tudományos Gyűjteményt* a kálvinista újítók hivatalos lapjának tekintette, de Kultsár Istvánt és újságját, a *Hazai s Külföldi Tudósításokat* is hasonló okokból ellenszenvesnek emlegette. Amikor például Verseggy egyik tanulmányáról elítélő kritikát jelentett meg Kultsár a lapjában, Horváth János is felháborodott:

„... Vigyáznom kellet, hogy rágalmazóinknak – kik között tán szinte első helyet foglal el a Hazai Tudósítások szerzője – alkalmasságot ne nyújtsak még gorombább gúnyolódásra. Kultsár Úr az Egyházi Értekezéseknek két darabját már balúl bírálván – midőn a Tudományos Gyűjteményre, noha tömve van silány darabokkal, átallyában való dicséreteket halmoz – foga fehérjét eléggé kimutatta, s hogy ügyekezettünknek elnyomására törekszik, kételkedni nem lehet.” – Majd tanácsot kér Verseggytől, hogy „tovább is garázdálkodni haggyuke ökelmét, vagy bedugjuk, becsapjuk a száját?”¹⁵

Az egyébként maga is egyházi múltra visszatekintő pesti újságíró és a veszp-rémiek közti ellentét oda vezetett, hogy Verseggy javaslatot tett a szerkesztőnek, ne említsék többé nevét lapjukban, hanem Kultsárról inkább hallgassanak, már csak azért is, mert ők hetenként „újíthatják meg piszkolódásaikat”, míg az *Értekezések* csak negyedévenként jelenik meg. Ehelyett azt javasolja, hogy a primáson keresztül érjék el, hogy a pesti lapok

„hitbéli és egyházi dolgokról ne ír hassanak szabadon, csak úgy, hogy a királyi cenzúrán kívül püspöki teológiai cenzúra alá is vetik az írásaikat. De azt is panaszolja, hogy a Tudományos Gyűjtemény szabadon hirdeti a „racionalistákat és a naturalistákat.”¹⁶

Szomorú, de a korra jellemző, hogy a cenzúrától korábban maga is sokat szenvedett Verseggy javasolja a korlátozásokat ellenfelei lapjaival szemben.

¹⁴ BADICS: i. m. 58.

¹⁵ Horváth János levele Verseggy Ferenchez. 1820. júl. 5. – HORVÁTH Konstantin: i. m. 209.

¹⁶ Verseggy Ferenc levele Horváth Jánoshoz. 1820. márc. 18. – Uo. 44.

A veszprémi folyóiratban Horváth sorra közölte Verseggy tanulmányait és költeményeit. Ezek ugyan aláírás nélkül jelentek meg, de a vele szemben álló tábor felismerte a szerzőt, és miatta kezdték támadni az *Értekezéseket*.

A folyóiratnak így is volt bizonyos sikere, az első évfolyam 700 példányából csak 63 maradt meg, pedig olyan nagy egyházmegyékből, mint a pécsi, kalocsai és az esztergomi, egyetlen előfizetője sem volt. Az előfizetők pedig úgy látszik nem fizették rendszeresen az előfizetési díjat, mert 1822-ben azt panaszolta a szerkesztő, hogy 1514 ft. követelése van az előfizetőknél.

A kilencvenes évek emléke idéződhett fel Horváthban, aki, mint láttuk, a pozsonyi szemináriumban lelkes olvasója volt a korabeli lapok között Görög Demeter lapjának, a *Hadi és Más Nevezetes Történeteknek*, és folytatásának a bécsi *Magyar Hirmondónak*. Görög, aki 1803-tól udvari nevelőként működött, és ekkor Ferenc Károly herceg nevelője volt, 1820 szeptemberében a veszprémi püspöki palotában tett látogatást a herceggel. Ez alkalomból Horváth átnyújtotta nekik a folyóirat addig megjelent három kötetét. A herceg megígérte, hogy elolvassa, Görög Demeter pedig folytatásra buzdította a szerkesztőt, miközben utalt a kilencvenes évek emlékeire:

„Ez a jó úr igen magasztalta ügyekezettünket, s nagyon örült, hogy a tűz, melly a Literatura iránt a Generale Seminariumban gyulladt, s e tájékon még most sem aludt el”. „Mellyet felém Nagyságod élesztett – választolt Horváth – és mink nagy s szép példája által serkentve ápolni meg nem szününk.”¹⁷

Verseggy, miután e látogatásról értesült, azt válaszolja Horváthnak, hogy a legkevésbé sem kételkedett abban, hogy az *Egyházi Értekezések* „rég szíves jó Baráttjának, Görög Úrnak tetszetek, de nagyon örül annak is, hogy Ferenc Károly főhercegnél is kedvező fogadtatásra leltek.”¹⁸

A veszprémi folyóirat vállalkozás külföldön is visszhangra talált. A *Halai Allgemeine Litteratur Zeitung* 1820. júniusi számában a következő recenzió jelent meg:

„Der Herausgeber dieser schätzbaren theologischen Zeitschrift ist der gelehrte Abt und Domherr zu Veszprim Joh.von Horváth. Auch von protestantischen Theologen werden Beyträge angenommen. Die in dem ersten Bande vorgetragenen Ansichten über das Lesen der Bibel, und die Bibelgesellschaften kann Referent nicht unterschreiben. Auf jeden Fall ist diese theologische magyarische Zeitschrift den von Obscurantismus und Hass des Protestantismus angewehnten Zeitschriften und deren Fortsetzung der Sonnenblume von Folnesius in Ofen, vorzuziehen.”¹⁹

Horváth örömmel újságolta Verseggynek, hogy Fejér György is elismerően nyilatkozott lapjukról, pedig ő kezdetben irigy szemmel nézte kezdeményezésüket. Idézi a megváltozott véleményét:

¹⁷ Horváth János levele Verseggy Ferenchez. 1820. szept. 17. – Uo. 216.

¹⁸ Verseggy Ferenc levele Horváth Jánoshoz. 1820. szept. 22. – Uo. 79.

¹⁹ Uo.

„Hogy az Egyházi Tudományoknak kimívelése valahára Magyar Hazánkban is munkába vehessék, kíváncsias dolog volt, hogy olly arányos úttal módot fogott fel, igen örvendetes; hogy erre Tiszt. Veszprémi Megye mint egy zászlót emelt, az neki különös, s örök dicsőségére fog szolgálni.”²⁰

Verseghy, aki kapcsolatban áll a főpapok közül Rudnay Sándor primással, akit szintén Pozsonyból ismert, és Fischer egri érsekkel, egyik levelében örömmel tájékoztatta Horváthot arról, hogy az érsek köréből arról értesült: a bécsi *Väterländische Blätter* szerkesztője is elismeréssel írt lapjukról.²¹

Horváth János és Verseghy levelezése nyomán képet kapunk arról is, hogy miként működött együtt a veszprémi szerkesztő, és a főmunkatársnak is nevezhető budai író. Verseghy, aki központibb helyét kihasználva a folyóirattal kapcsolatos hírekről könnyebben tudomást szerzett, ezekről rendszeresen tájékoztatta Horváthot. Beszámolt a pesti Generális Congregatio üléséről, ahol Horváth Jánosnak a tanulmánya alapján elvetették az egyházi renden belüli polgári megkülönböztetést: a nem nemesi származású papság szavazati jogának visszavonását. Tájékoztatta a szerkesztőt az egyházi méltóságokhoz fűződő kapcsolatairól, melyeket főként a folyóirat példányainak átnyújtásakor tudott ápolni. Rendszeresen hírt adott a lapjuk ellenfelének tartott Kultsár István tevékenységéről, akit a kálvinisták újságírójának nevezett. Örömmel tudatta Horváthtal, hogy a primás is elégedetlen a *Tudományos Gyűjteménnyel*.

Jelentős részét alkotja levelezésüknek egymás tanulmányainak elemzése és értékelése. Verseghy számos írást küldött a folyóirat számára, noha maga úgy vélekedett, hogy tudományos területen kevés hasznát láthatja Horváth, mert őt, a romantika elveinek hatására inkább már az érzelmeket megmozgató irodalmi műfajok érdeklik.

„Én merészelem azt nyilván állítani, hogy a tudósság avagy eruditio annyival inkább pedig az oskolás tudóskaság a szívet soha nem képes megjobbitani, hanem a külső, s többnyire csak affectált fékek által. A nemes és érzékeny szív ellenben, csak közepeszerű tudománnyal is, dajka gyanánt neveli az emberséget, ha pedig a tudományoknak mélyeibe is behat, hol az igaz bölcsesség avvagy sapientia fekszik, akkor az emberséget az istenség felemeli. Valamint mindgyárt elejente megmondottam Kedves Barátom Uramnak, úgy most is újra kénytelen vagyok megvallani: hogy az Egyházi Értekezések számára tudományos tárgyakban kevés hasznomat veheti, nem mintha képes nem volnék magamnak ezekben is jártasságot szerezni, mert az Isten ily tehetőséggel is megáldott, hanem mivel e tárgyak nekem felette szárazok, mihelyst a szív benne nem részesül.”²²

A lapban megjelent tanulmányai mégis azt mutatják, hogy több jelentős írással – köztük tudományos értékűekkel is – felkereste a folyóiratot.

Sokszor megtárgyalják írásban az egyes témákat, a folyóirat népszerűségét, a példányszámok változását. Van, hogy megkérdézi Verseghy ezzel kapcsolatban:

²⁰ Horváth János levele Verseghy Ferenchez. 1820. júl. 12. – Uo. 211.

²¹ Verseghy Ferenc levele Horváth Jánoshoz. 1820. febr. 26. – Uo. 39.

²² Verseghy Ferenc levele Horváth Jánoshoz. 1820. febr. 18. – Uo. 132.

vesznek-e a püspökök annyi, a szegényebb egyházi személyek között elosztandó példányt, mint amennyit a *Tudományos Gyűjtemény*ből és a pesti magyar újságokból. A szerkesztő „nem”-mel kénytelen válaszolni: közli, hogy csak 500 előfizetőjük van.

„Ezek az Urak már mind Tudósok lévén, töllünk semmi újat sem várnak: vagy pedig a Tudományokban való gyarapodást az emberi főbb természet inségének lenni nem ősmervén, s nem érzvén, az újabb literatura iránt – mely még gyanús is szokott előtök lenni, vagy hogy azt tanulniok ne kelljen, szántsándékkal gyanúsnak mondgyák – még kívánságok sem támadhat, vagy végezetre a tudományokat csupa kényszereszköznek tartván, minthogy a kenyerek elég fejeér, azokra többé szükségek nincsen.”²³

Verseghy szerint azonban nincs ok aggodalomra, az első évfolyamot is újra kell nyomtatni, mert 100 új előfizető van rá. A következő kötetet pedig a pozsonyi latin és a budai német újságban kell meghirdetni, mivel a pesti lapokkal a viszonyuk nem volt kedvező.

A korszak szigorú cenzúráviszonyai az *Értekezéseket* sem kímélték. Verseghy, aki Budán a lap cenzúraügyeivel foglalkozott, többször panaszkodott leveleiben emiatt. Még zsoltárfordításait és a Stabat Mater magyar változatát is beható vizsgálatok alá vetették. Ráadásul a kettős: egyházi és állami ellenőrzés különösen megnehezítette a segédszerkesztő életét. Egyik levelében írta, hogy a budai cenzor a Stabat Mater fordításának cenzúrázásakor helytelenítette a veszprémi cenzúra liberális eljárását.

„Ha úgy van a dolog, én nem bánom! De én ugyan, mint Theologus, soha nem engedtem volna meg.” De miért? „Est contra Religionem contra Dogmaticam.” Hogy-hogy? „A Szűz Anya nem pillantott a keresztre, hanem nézett. Krisztus halála nem volt kínos, mert magna voce exclamans emisit spiritum”.

Keserűen jegyzi meg Verseghy: „Hej, ha nehéz, még ilyen emberek kezében vagyunk, a régi vadság helyett az igazi emberséget creditumba hozni!”²⁴ Máskor pedig így sóhajtott fel az, akinek 1790 körük problémái és gyötrelmei voltak az akkori cenzúrával:

„Soha énnékem a legvilágiabb érdekek miatt sem volt a Censúrával annyi bajom, mint ezen istenes miatt: de hiszem az Istent, hogy ennek az egyébbaránt jámbor embernek rövidlítását is nem sokára meghosszabbította.”²⁵

A kettős cenzúra-kötelezettség e vallási folyóiratot is sújtotta. Az ellenőrzés még a Verseghy által beküldött zsoltár-darabok kottáira is kiterjedt. Előbb a veszprémi „Theologica Censurá”-nak kellett jóváhagyni a kéziratokat, a pesti cenzor csak ezután volt hajlandó megvizsgálni a cikket.

²³ Horváth János levele Verseghy Ferenchez. 1822. máj. 6. – Uo. 236.

²⁴ Verseghy Ferenc levele Horváth Jánoshoz. 1820. szept. 8. – Uo. 78.

²⁵ Verseghy Ferenc levele Horváth Jánoshoz. 1820. aug. 26. – Uo. 75.

Verseghyt a cenzúránál is jobban zavarta a pesti lapok kritikai tevékenysége. Nehezen viselte el Kultsár és a *Tudományos Gyűjtemény* bírálatait. Az előbbi a „kálvinisták magyar újságírója”-nak, az utóbbit pedig „egy bizonyos felekezet fizetett szolgája”-nak nevezte. A veszprémi folyóiratról szóló kritikákkal kapcsolatban írta:

„Fájnak az Értekezések a Calvinistáknak, mert mind a Recenziókkal, mind a Rectores Ecclesiarum szavakról cáfolhatatlan deductióval olly sebeket kaptak, melyeket elviselniük lehehetlen. De mit tegyenek tehát szegények egyebet, hanem hogy Kultsár nevű fogadott puskásokat irgalmatlanul fizetik, hogy oda lövöldözzön söréttyeivel, ahonnan a tudós 24 fontos golyóbisok leütötték ökelméket lábaikról, s ahonnan még több ilyen istennyilákokat rettegve várnak...”²⁶

Láttuk, hogy Verseghy a nyelvújítási harcban szembenálló feleket katolikus-protestáns ellentétekre egyszerűsítette le. Ez vezetett oda, hogy a pesti lapokat, különösen amikor azok az *Értekezések* írásait bírálták, szintén a „kálvinisták” orgánumainak nevezte. És bár Horváth határozottan toleránsabb magatartást tanúsított, nem egyszer ő is kikelt az őket ért pesti kritikák miatt Kultsárék ellen. Ilyenkor Verseghy levelében elismeréssel ír a szerkesztő keménységéről:

„Hogy a folyó esztendőnek 2. Kötetében a vastagabb végét fogta Fötiszt. Barátom Uram a Pesti Tudományosok és Hírmondók ellen, sok becsületes Catholicus ember tudom tellyes megelégedéssel fogadgya; én pedig részemről a mellettem írt Apológiát szívesen köszönöm. Veszprémben nem képzelhetik maguknak az Urak azt a publicitást, amellyel a Pesti szilaj tulkok (törölve a marhák szó) mindenem keresztül járnak...”²⁷

Verseghy leveleiben nemigen tudja fékezni a protestánsok iránti ellenszenvét. Azt javasolja Horváthnak, hogy valamelyik külföldi lapba ők is írjanak egy „borsos feleletet” a pesti lapoknak. Legfontosabbnak azt tartaná, hogy a magyar protestánsok azon hiú kérdéseiről tájékoztassák a külföldi közvéleményt, mellyel magukat „az eruditio legfőbb polcára helyezik.” Szerinte a protestánsok felekezetüket magyar vallásnak nevezik, és az a céljuk, hogy „egész Magyarországot kálvinistává tegyék.”²⁸

A tudományos tevékenység terén passzív katolikus papság, a protestánsok és a cenzúra mellett leveleiben bírálta a hazai egyházi éneklést is. Erről írt az *Értekezésekben*, és maga is mellékelte kottákat a zsoltárfordításaihoz. A régi magyar egyházi énekekről ki akarta mutatni, hogy ezek „kántorproduktumok”, amelyek „nélkülözik a metrumot de még az emberi beszédhez szükséges józan logikát és szyntaxist is.” Sokszor olyan szókat és kifejezéseket is tartalmaznak, amelyek nem egyeznek meg az egyház tanításával. A kántorokról pedig az volt a véleménye, hogy az áriákat „irgalmatlan rikótásokkal” szokták előadni.²⁹

²⁶ Verseghy Ferenc levele Horváth Jánoshoz. 1820. jún. 13. – Uo. 66.

²⁷ Verseghy Ferenc levele Horváth Jánoshoz. 1822. márc. 21. – Uo. 135.

²⁸ Verseghy Ferenc levele Horváth Jánoshoz. 1820. nov. 1. – Uo. 83.

²⁹ Verseghy Ferenc levele Horváth Jánoshoz. 1821. márc. 25. – Uo. 105.

Horváth János cikkeinek kézhezvételét mindig nyugtázza, és gyakran elismerően nyilatkozik azok tartalmáról. „Az egyházi törvényeknek ereje” című tanulmányával kapcsolatban arra kéri a szerkesztőt, hogy a folytatásban erélyesebben írjon. Azt kívánja, hogy a második részhez „egy kis orátori indulatosságot” adjon,

„mert hogy az egyházi hatalomnak és törvényeknek megvetéséből az isteni természeti törvényeknek megvetése és így a most uralkodó szörnyű erkölcstelenség is támadott... e második részben nem ártana hathatósabban kicsapkodni és még a közjót, a hazabéli régi rendet is féltetni nem ártana. Folyamatos újmutatás volna ez paptársainknak a prédikációkhoz.”³⁰

A szerkesztőnek „A házasság filozófiai s polgári tekintetben” című tanulmányával kapcsolatban szintén a korabeli viszonyokra utal, és várja a cikk folytatását, amely a házasság egyházi vonatkozásairól fog szólni. „Ez annál hasznosabb munka, mennél kevesebb, kivált a mi két nagy városunkban a jó és istenes házasság. Szörnyűségek, amiket eziránt naponként látunk, hallunk, tapasztalunk.”³¹

Saját írásaival kapcsolatban, amennyire rosszul esett neki a pestiek bírálata, annyira értékelni tudta Horváth elismerő szavait. Nagy hatással voltak rá a szerkesztő bírálatai is:

„Amit Főtiszt. Úr nekem a Protestánsoktól az Értekezésekbe való számos munkákról és a mi papjainknak érzéketlen tunyaságáról ír, énnekem nagy és mély rezzenést okozott. Szívemből sajnálom, hogy buzgóságot e periodikus írásnak titkos ellenségei azok által el tudták erőszakosan fojtani, akiknek azt talán nevelniük kellett volna.”³²

Még sok témája lett volna az ékesszólásról, és több zsoldtárt szeretett volna közölni, de beletörődik abba, hogy ez a sorsa. Csak még arra is utal, hogy a magyar literátoroktól elszenvedett „alacsony szintű marakodások” régi szelíd karakterét megkeményítették.

Betegeskedése közben, kevéssel halála előtt még egy tanulmányt szeretett volna elhelyezni a folyóiratban, amely „A Religionak, Moralitásnak és Humanitásnak hazánkbul való elenyészéséről” szólt volna, de ez már nem jelent meg a lapban. Pedig ebben érdekes témát dolgozott fel, mint írja, saját múltjára is utalva.

„Tapasztalásaimmal, mellyek ezen Íráskában foglaltatnak, nem igen dicsekedhet egy valaki, mert én a tragédiának nem hidegvérű nézője, hanem szerencsétlenségemre actora is voltam. Amiket pedig ezen előre mélyen belátó actorságomban tanultam, magammal a másvilágra elvinni lelkiismeretem nem engedi. És ez a fő oka ezen Íráskának, mellyből sokat kilátni ami az Anyaszentegyháznak és a Hazának jövődöbéli hasznára szolgálhat. Veszedelembe forog mind a kettő: az ellen e való áskálódásokat bármely kicsinyeknek látszassanak jóval megelőzni kötelességünkhöz tartozik. Én itt megteszem azt, amit megtehetek.”³³

³⁰ Verseggy Ferenc levele Horváth Jánoshoz. 1821. nov. 11. – Uo. 87.

³¹ Verseggy Ferenc levele Horváth Jánoshoz. 1821. ápr. 29. – Uo. 112.

³² Verseggy Ferenc levele Horváth Jánoshoz. 1822. jan. 16. – Uo. 129.

³³ Verseggy Ferenc levele Horváth Jánoshoz. 1822. szept. 28. – Uo. 147.

E tanulmánya miként maga is sejtette, nem jelenhetett meg a folyóiratban. A kéziratban maradt írás csak 1937-ben látott nyomtatásban napvilágot. Ebben az író a katolikus egyháznak a protestantizmusból kifejlődött „liberálisok” által történt visszaszorításáról írt. E folyamatban Verseghy szerint főszerepet a liberálisok által létrehozott társaságok, újságok és folyóiratok játszották.

„Az újságok valahányat olvasunk, majd mind az ő kezekben, vagy legalább szolgálatyokban vannak és kicsoda nem láttya, hogy egészen a Liberálisok szája íze szerint íratnak?”³⁴

Horváth János, aki mindvégig együtt dolgozott Verseghyvel a lap szerkesztésén, nem mindig osztotta az író nézeteit, aki talán túlkompenzálva korábbi felfogását, túlságosan élesen fogalmazott leveleiben a protestánsokkal és a pesti írókkal kapcsolatban. A szerkesztő kritikái sokkal inkább saját egyházának papjaira irányultak, mert szerinte sokkal passzívabbak voltak a protestánsoknál. Neki nem volt mit kompenzálni, az a műveltség, amit a Port Royal-tól kezdve a felvilágosodás íróin keresztül a pozsonyi szeminárium közössége révén magába szívott, nem került szembe katolikus hitével. Azt a célt, amit kitűzött magának lapjával ti. a magyar nyelvű teológiai irodalom megeremtését, sikeresen végrehajtotta. Mégis, őt is elkésérítette számos jelenség, miként munkatársát, őt is mindenekelőtt a katolikus papság közönye. Egyes megnyilvánulásai arra is mutatnak, hogy néhány főpap jóindulata ellenére voltak, akik rossz szemmel nézték folyóiratát. Erre utal egyik levelében az a megjegyzése, amely egy latin egyházi folyóirat megindításának tervéről szólt. Ezt úgy értékelte, mint az *Értekezések* elleni fellépést:

„második oka elkomorodásomnak, a Deák Folyó Írás iránt való projektum volt, mert akárhogy simogattya is az *Értekezéseket* bizonyos mindazáltal, hogy az mellékesleg csakugyan azoknak életére törekszik – legalább virágzását meg fogja akadályozni.”³⁵

Elkésérítette Horváthot az a hír is, amely szerint az uralkodó őt az egyetem teológiai fakultásának igazgatójává akarta kinevezni. Verseghy szerint ezzel „nyakát szegni akarták az *Értekezéseknek*.”³⁶ Horváth sem örült a hírnek, mert igaz, hogy korábban nem idegenkedett a hivatalviseléstől, hiszen jelszava az volt, hogy „non solum nobis nati sumus”, de mióta egy „felszentelt istentelen ezermester” üldözőbe vette, kerüli a hivatalokat. Jelszava azóta megváltozott: „Bene vixit qui bene latuit”.³⁷ Bár a folyóirat még két évig fennállt, de már Verseghy közreműködése nélkül szerkesztődött és 1824-ben a szerkesztő egyetemi kinevezése miatt végleg megszűnt.*

³⁴ HORVÁTH Konstantin: *i. m.* 325.

³⁵ Horváth János levele Verseghy Ferenchez. 1822. máj. 8. – Uo. 252.

³⁶ Horváth János levele Verseghy Ferenchez. 1822. ápr. 25. – Uo. 138.

³⁷ Horváth János levele Verseghy Ferenchez. 1822. máj. 8. – Uo. 252.

* A tanulmány az OTKA támogatásával készült (T 042579).

GYÖRGY KÓKAY

János Horváth, Ferenc Verseghy et le premier magazine catholique hongrois

La littérature spéciale s'est déjà occupée de façon détaillée du magazine de Veszprém, *Egyházi Értekezések és Tudósítások* (Dissertations et Rapports Ecclésiastiques), paru entre 1820 et 1824. L'étude présente complète nos connaissances d'après la correspondance du rédacteur du magazine, chanoine de Veszprém, plus tard évêque de Székesfehérvár, János Horváth et son 'collaborateur en chef', l'écrivain Ferenc Verseghy, participant du mouvement des jacobins hongrois. Le choix du rédacteur a tombé sur l'écrivain célèbre, brisé par la longue détention de forteresse, car il a attendu de lui une aide effective dans la création de la langue théologique hongroise. Leur correspondance nous donne une image de leurs visions qui ne pouvaient pas être publiées par l'impression, de la censure, et de l'accueil du magazine par les cercles ecclésiastiques et littéraires. Ils se sont mêlés dans une discussion extrêmement vive surtout avec les journaux de la capitale: *Hazai és Külföldi Tudósítások* (Rapports Étrangers et Nationaux) et *Tudományos Gyűjtemény* (Collection Savante). Horváth et Verseghy formaient un avis critique surtout dans leur correspondance de l'état intellectuel passif du clergé catholique national. La plupart des articles du magazine étaient en effet dus aux rédacteurs eux-mêmes, ou encore à des pasteurs protestants. Le journal – par son style et par son contenu également – est devenu un organe de haut niveau et contribuait à la renaissance du langage théologique hongrois, entre autres à l'aide de l'étude du langage de Péter Pázmány et d'autres anciens auteurs catholiques. Le rédacteur et ses protecteurs ecclésiastiques avaient été élèves du séminaire de Pozsony de la fin du 18e siècle, le soutien de la science de langue hongroise provient de cette source. La conception de monde de János Horváth et Ferenc Verseghy par rapport de la revue peut être caractérisée d'un réformisme conservateur, lequel considérait avec une critique résolue d'une part la passivité intellectuelle du clergé catholique, d'autre part l'activité et – selon eux – même le surdimensionnement de la presse libérale, issues du protestantisme.